

Ideologi og Ruslands „undergang“

| BENT JENSEN: *Ruslands undergang. Revolutioner og sammenbrud, 1917-1921*, Gyldendal, København 2017, 526 s., 299,95 kr.

2017 var 100-året for revolutionerne i Rusland. Hvor dette kun blev markeret i et begrænset omfang i revolutionernes hjemland, har der blandt vestlige historikere været massiv interesse for at tage del i en sand „revolutionsindustri“, der kastede et hav af udgivelser af sig.¹ Dansk sovjetforsknings *grand old man*, Bent Jensen, bidrog med sin *Ruslands undergang*. Nærværende debatanmeldelse har som sin ambition at sætte sig ud over den traditionelle debat angående Jensens historiesyn, der alt for ofte synes at bunde i personlige og politiske uoverensstemmelser. I stedet sigtes der her mod en historiefaglig kritik af Jensens metode, der i *Ruslands undergang* er karakteriseret ved adskillige logiske huller.

De onde bolsjevikker

Jensens bidrag til revolutionsindustrien er et oversigtsværk, der forsøger at sætte begivenhederne i Rusland i 1917 ind i en kontekst. De første tre kapitler (cirka 100 sider) sætter scenen ved at gennemgå Ruslands udvikling op til revolutionsåret med fokus på politiske, økonomiske og sociale strømninger. De næste tre kapitler (igen godt 100 sider) skildrer de revolutionære begivenheder i 1917, mens de resterende godt 300 sider behandler konsekvenserne af bolsjevikernes magtovertagelse i oktober 1917.

Der er hverken tale om ny forskning eller ny fortolkning af begivenhederne, og bogen kan i den henseende ses som et supplement eller alternativ til Erik Kulavigs oversigtsværk *Den Russiske Revolution 1917 – et folks tragiske kamp for frihed*.² Når værket alligevel underkastes en så grundig kritik, som det her er tilfældet, skyldes det, at der er tale om en udgivelse fra en prominent dansk historiker, der fremstår ikke alene som en monografi omhandlende begivenhederne i Rusland 1917, men også synes at være repræsentativt for metoden og hovedstrømningerne i det samlede forfatterskab. Således understreger Jensen selv, at *Ruslands undergang* er en syntese af hans og andre historikers tidligere

¹ Jon Reinhardt-Larsen: „Hvilken russisk revolution?“, *Magasinet rØST*, 7. november 2017, http://www.magasinetroest.dk/index.php?id=4&no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1481

² Dette værk findes i to udgaver, den oprindelige fra 2010 og en revideret „jubilæumsudgave“ fra 2017.

forskning på området, hvor fremstillingens helhedssyn og vurderinger er forfatterens helt egne (s. 11).

Jensen har viet sit liv til at kaste lys over de forbrydelser, der er blevet begået i kommunismens og Sovjetunionens navn. Udgangspunktet er en undren over den manglende interesse i den vestlige verden for kommunismens forbrydelser, der ifølge Jensen bør have den samme opmærksomhed og mødes med samme fordømmelse som nazisternes ditto.³ Uanset om man er enig i hans synspunkter eller ej, kan man kun beundre den utrættelige iver, med hvilken Jensen har forfulgt denne mission.

I tråd med hans tidligere værker er den altoverskyggende holdning i *Ruslands undergang*, at Sovjetunionen var en totalitaristisk stat (s. 451), hvor magthaverne var illegitime (s. 18) og kun kunne opretholde magten ved vold (s. 220). Denne vold var ikke kun nødvendig, men også et resultat af en specifik voldelig ideologi, marxismen-leninismen (s. 106). Dette budskab leveres i *Ruslands undergang* med vanlig saft og kraft. Der er tale om en velskrevet og underholdende fremstilling, hvor der ikke lægges fingre imellem: „Min grundlæggende opfattelse er, at Ruslands undergang *ikke* skyldtes, at bønderne og arbejderne var håbløst undertrykte, og undergangen var heller *ikke* uundgåelig; derimod var bolsjevikkernes erobring af magten i det kaotiske og opløste imperium en katastrofe for Rusland og verden“ (s. 11). Konsekvenserne af denne katastrofe kan ifølge Jensen spores den dag i dag, hvor Rusland, i modsætning til resten af den tidligere østblok, stadigvæk synes at stå uden for det liberaldemokratiske europæiske værdifællesskab (s. 483).

Jensen forsvarer sin kontante stil med, at der ikke findes værdifri historieskrivning (s. 14). Selv om han ikke taler om moralsk historieskrivning, som tilfældet var det i *Gulag og glemsel*, synes tilgangen dog at være den samme. Jeg har tidligere på disse sider argumenteret for forskellen på værdier og moral i historieskrivning,⁴ og jeg ser ingen problemer i, at Jensen betragter Lenin og de andre bolsjevikker som onde, voldsliderlige fanatikere, der undertrykte de russiske bønder. Men at mene, at nogle er onde, og andre er gode, har ingen forklaringskraft. Enhver historieskrivning, der ønsker historievidenskabelig validitet, må være karakteriseret ved systematisk logik og kritisk selvrefleksion. Som Curt Sørensen gjorde opmærksom på i forbindelse med

³ Bent Jensen: *Stalinismens fascination og danske intellektuelle*, København 1984; Bent Jensen: *Gulag og glemsel. Ruslands tragedie og Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede*, København 2002.

⁴ Jon Reinhardt-Larsen: „Verdensrevolution som traditionalistisk populærhistorie“, *Historisk Tidsskrift*, 116:2, s. 495.

Gulag og glemsel, så er Jensens metode karakteriseret ved manglen på netop dette: „Hele argumentationen består blot af tilbagevendende gentagelser af de postulater, som han burde have begrundet teoretisk allerede i indledningen [...] Ej heller diskuterer han det komplicerede forhold mellem ideologi og politisk/samfundsmæssig udvikling“.⁵

I *Ruslands undergang* medfører Jensens moralisering ligeledes, at han alt for ofte slutter fra bør til er, ligesom han aldrig redegør for, hvori „undergangen“ egentlig bestod. Vi får blot at vide, at bolsjevikernes magtovertagelse var en katastrofe. Selv om det anerkendes, at forklaringen på, *hvorfor* Rusland gik under, skal findes i „et samspil af mange årsager“ (s. 11), er Jensen nærmest udelukkende interesseret i at fremhæve bolsjevikernes ideologisk motiverede vold. Ved at gennemgå ideologiens rolle i bolsjevikernes magterobring og -konsolidering ønsker jeg at demonstrere, at det ikke er værdidommene *per se*, der er problemet i *Ruslands undergang*, men at disse værdidomme udfylder logiske huller i argumentationen.

De gode bønder

Jensen er fortørnet over de vestlige forskere, der „har skrevet tusindvis af sider om bolsjevismen“, men som ikke har følt det nødvendigt at omtale bolsjevikernes syn på og politik over for religionen: „Denne manglende interesse skyldes formentligt moderne vestlige historikers personlige fremmedhed over for religion, hvilket imidlertid gør dem blinde for den kendsgerning, at deres forsknings objekter var mennesker, som var dybt religiøse [...] For dem var *kultur* det samme som religion“ (s. 344).

Jensen synes her at gøre sig skyldig i Paul Ricoeurs udsagn om, at ideologi er min modstanders måde at tænke på.⁶ Hvis man som historiker er blind over for religion, fordi man er fremmed over for den, er man så også blind over for marxismen-leninismen, såfremt man ikke køber dens argumenter? Det mener Jensen vel næppe. Man kan også spørge: Hvis religion for de russiske bønder var det samme som kultur, må det være noget andet og mere end blot den enkelte bondes personlige tro, altså en institutionaliseret tro. Hvordan adskiller religion som kultur sig så egentlig fra ideologi?

Vi får desværre aldrig en klar definition på, hvad Jensen mener med begrebet ideologi. I kapitel 3 gennemgår han på forbilledlig vis marxismens grundideer, og hvordan Lenin og bolsjevikkerne brugte

⁵ Curt Sørensen: „Videnskab som moral – forklaring ud fra ondskab“, *Arbejderhistorie*, 4, 2004, s. 129.

⁶ Citeret i Arno J. Mayer: *The Furies. Violence and Terror in the French and Russian Revolutions*, Princeton 2002, s. xvi.

disse efter forgodtbefindende. Ud fra dette står man tilbage med det indtryk, at Jensen ved ideologi alene forstår „verdenssyn“. Dette er bestemt en af de definitioner, der inden for forskningen har været anvendt på begrebet,⁷ men hvis ideologi skal bruges som analytisk værktøj og have en forklaringsmæssig værdi, er det ikke nok at betragte ideologi som de bagvedliggende ideer for en politisk position. Det er først, når man forstår ideologi som *den politiske anvendelse af ideer*, at begrebet kan forklare en faktisk proces fra ide til handling.

Ideologiens funktion

Karl Mannheim har argumenteret for, at marxismen har bidraget betragteligt til vores forståelse af ideologi, men at denne indsigt lige så let lader sig anvende *imod* marxismen.⁸ Selv om de førende teoretikere inden for ideologikritikken henter deres forståelse af ideologi fra en kritik af det moderne og postmoderne kapitalistiske samfund, er deres teoretiske landvindinger lige så anvendelige til en forståelse (og kritik) af den marxistisk-leninistiske ideologi.

I en simpel version forklarer Slavoj Žižek, med udgangspunkt i Hegels forståelse af religion, ideologi som en proces bestående af doktrin, tro og ritual. I vores konkrete analyse er doktrinen den marxistisk-leninistiske lære, altså Jensens forståelse af ideologi. For Žižek bliver doktrinen dog først til ideologi, når folk ikke alene tror på ideerne, men når disse bliver institutionaliseret som ritualer.⁹ En sådan ritualiseringsproces finder ifølge Louis Althusser sted i de ideologiske statsapparater.¹⁰ Hvor statens opretholdelse af det legitime voldsmonopol, i overensstemmelse med Max Webers definition af den moderne stat,¹¹ alene foregår gennem ét (administrativt) statsapparat, er opretholdelsen af det, vi med Pierre Bourdieu kan kalde den „symbolske vold“,¹² altså reproduktionen af den af magthaverne ønskede viden (kultur), fordelt på flere ideologiske statsapparater som for eksempel kirken,

⁷ Terry Eagleton: *Ideology. An Introduction*, London 2007, s. 28-30.

⁸ Karl Mannheim: *Ideology and Utopia. An Introduction to the Sociology of Knowledge*, New York 1949, s. 67.

⁹ Slavoj Žižek: „The Spectre of Ideology“, i Slavoj Žižek (red.): *Mapping Ideology*, London 1994, s. 9.

¹⁰ Louis Althusser: „Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation)“, i: *On Ideology*, London 2008.

¹¹ Max Weber: *Economy and Society. An Outline for an Interpretative Sociology*, Berkeley 1978, s. 54.

¹² Se for eksempel „Symbolsk vold“, i Pierre Bourdieu & Loïc J.D. Wacquant: *Refleksiv sociologi – mål og midler*, København 1996.

uddannelsessystemet, hæren og lignende. Selv om Althusser er interesseret i ideologi inden for statens rammer (den dominerende ideologi), kan indsigten projiceres over på ikke-statslige institutioner, for eksempel politiske partier, hvor tro på en doktrin kan ritualiseres som ideologi.

Ritualiseret viden, produceret og reproduceret i institutioner, har altså en kultur- og identitetsskabende effekt og dermed også muligheden for at påvirke individer, uden at disse selv er klar over det.¹³ Ud fra denne optik er ideologi altså ikke kun legitimation for magtanvendelse, de bagvedliggende ideer, men et helt essentielt element i selve magtudøvelsen. Dette har været et centralt punkt for ideologikritikken og har medført en tendens til at se ideologi i et negativt perspektiv, hvor ideologi bruges til at vildlede befolkningen.¹⁴ Det skal dog understreges, at ideologi ikke per definition er ensbetydende med vildledning. Ligeledes fungerer ideologi heller ikke udelukkende som magtanvendelse fra oven: Såvel ritualen som det vigtige skridt fra doktrin til ritual, troen, er karakteriseret ved en vis form for aktiv deltagelse i opretholdelsen af doktrinens sandheder.

Med denne forståelse af ideologi får vi mulighed for ikke blot at hævde, men også forklare, *hvorfor* der ikke kun findes sandhed, men sandheder. Ligeledes får vi et analytisk værktøj, der kan hjælpe os med at forklare ideologiens funktion. Ideologi som institutionaliseret viden fungerer som opretholdelse af en doktrins sandheder, altså som symbolsk snarere end fysisk vold. Det betyder ikke, at ideologien ikke kan legitimere voldsanvendelse; vold var i allerhøjeste grad et vigtigt element i bolsjevikkernes magtudøvelse. Det var dog ikke i sig selv, fordi den marxistisk-leninistiske ideologi var ond eller voldelig, men snarere fordi religionen, den institutionaliserede viden i det russiske samfund, var en konkurrerende sandhed til marxisme-leninismen, at den skulle bekæmpes. At en ny sandhed forkaster tidligere sandheder med vold og vandalisme, har adskillige historiske fortilfælde som israeliternes omstyrning af altrene for Ba'al; de kristne danskeres ødelæggelse af vendernes gudebilleder af Svantevit, Rygevit og Porevit; og Talibans itu-sprængning af Buddhastatuerne i Afghanistan for blot at nævne tre eksempler.

Jensen glemmer i øvrigt at fortælle, at den ortodokse kirkes prestige allerede var på kraftig retræte i løbet af 1800-tallet, hvorfor et ideo-

¹³ Slavoj Žižek: *The Sublime Object of Ideology*, London 1989, s. 15-16.

¹⁴ Pierre Bourdieu & Terry Eagleton: „Doxa and Common Life, An Interview“, i Žižek 1994, s. 266.

logisk vakuum var under udvikling.¹⁵ Endvidere udsprang såvel Marx' som Lenins tanker af et udpræget kristent idegrundlag med dertil hørende retorik og billedsprog, hvorfor den marxistisk-leninistiske sandhed ikke fremstod som et fremmedelement, men snarere som noget, der var fuldt ud foreneligt med den kollektive bevidsthed i datidens Rusland.¹⁶ Når vi skal forklare, hvordan det lykkedes bolsjevikkerne at tage magten og opretholde den, er det ikke nok at reducere magt til vold og ideologi til verdenssyn.

Mangel på legitimitet

I sine bestræbelser på at dokumentere, at bolsjevikernes magtovertagelse medførte Ruslands undergang, bliver det et centralt argument for Jensen, at bolsjevikkerne ikke havde „demokratisk legitimitet“ (s. 18) eller „folkeligt mandat“ (s. 377). Det er hævet over enhver tvivl, at bolsjevikkerne aldrig havde et flertal af befolkningen bag sig, men dette udelukker ikke, at man kan tale om folkelig opbakning. Det er ganske enkelt ikke muligt at forklare, hvordan Lenin – en nærmest ukendt person i Rusland ved sin hjemkomst i april 1917,¹⁷ som leder af „en ubetydelig yderligtgående politisk gruppering“ (s. 151), kun seks måneder senere – kunne tage magten og skabe et regime, der eksisterede i mere end 70 år, uden at der var en tilstrækkelig folkelig opbakning til projektet. Denne opbakning lader sig ikke forklare som et resultat af en voldelig ideologi, men snarere ideologiens succes med at etablere en ny sandhed i det russiske samfund.

Bolsjevikkerne oplevede en betragtelig fremgang i løbet af året 1917, hvor en forsker taler om en stigning fra 10.000 partimedlemmer i marts til 400.000 i oktober.¹⁸ Jensen forklarer selv, at det „skyldtes ikke, at arbejderne, soldaterne og bønderne var blevet overbeviste marxister-leninister, men at en række forhold i Rusland gjorde dem lydøre overfor den pågående bolsjevistiske propaganda“ (s. 158). Denne propaganda blev ledsaget af en utilsløret strategi. Ved sin hjemkomst havde Lenin fastslået, at Rusland ikke skulle være en parlamentarisk republik; at magten skulle overføres fra den provisoriske rege-

¹⁵ Richard Pipes: *The Russian Revolution, 1899-1919*, London 1990, s. 119; María Teresa Largo Alonso: *La revolución rusa. La fábrica de una nueva Sociedad*, Madrid 2017, s. 21.

¹⁶ Andrey Monastyrsky: „VDNKh, The Capital of the World: A Schizoanalysis“, i Elena Zaytseva & Alex Anikina (red.): *Cosmic Shift. Russian Contemporary Art Writing*, London 2017, s. 83-85.

¹⁷ Robert Service: *Lenin. A Biography*, London 2010, s. 9, 207.

¹⁸ Stephen A. Smith: *The Russian Revolution. A Very Short Introduction*, Oxford 2002, s. 24.

ring til sovjetterne; og at det var bolsjevikernes opgave at sikre, at dette fandt sted.¹⁹ Bolsjevikkerne var altså ikke interesseret i demokratisk legitimitet, og det var deres officielle strategi at tage magten i sovjetternes navn, hvilket var præcis, hvad der skete i oktober 1917, efter at det var lykkedes dem at opnå flertal i såvel Petrograd- som Moskvasovjetten.²⁰ Dette har været et afgørende argument for de forskere, der mener, at bolsjevikernes magtovertagelse var legitim, ikke i folkets, men i arbejdernes navn.²¹

Ved valget til den grundlovgivende forsamling, der blev gennemført efter bolsjevikernes magtovertagelse, opnåede partiet dog kun godt en fjerdedel af stemmerne, mens Det Socialrevolutionære Parti fik hele 58 procent. For Jensen er dette dokumentation for det manglende folkelige mandat til bolsjevikernes magtovertagelse (s. 195).²² Men at en fjerdedel af de afgivne stemmer rent faktisk bakkede op om bolsjevikkerne og dermed deres magtovertagelse, er vel et udtryk for, at der var en betydelig del af den russiske befolkning, der hilste projektet velkommen? Der er næppe mange, der vil mene, at det ledende regeringsparti i Danmark, Venstre, ikke har en eller anden form for demokratisk legitimitet eller folkeligt mandat, selv om partiet ved folketingsvalget i 2015 kun fik 19,5 procent af stemmerne? Selv om Jensen altså mener, at befolkningen ikke var „overbevist“, så synes store dele af den dog at have fundet sympati for bolsjevikernes projekt, hvilket andre historikere da også har understreget.²³ Denne opbakning blev altafgørende for at sikre magtkonsolideringen.

Den nyoprettede Røde Hær havde i begyndelsen af 1918 kun godt 10.000 soldater, men kunne ved borgerkrigens afslutning tre år senere mønstre op mod 5 millioner (s. 298). I begyndelsen af 1919 sluttede godt 30.000 tidligere tsaristiske officerer sig til Den Røde Hær. Denne udvikling forklares af Jensen med, at „[a]lternativet var enten at slut-

¹⁹ Vladimir I. Lenin: „The Task of the Proletariat in the Present Revolution“, i Slavoj Žižek (red.): *Revolution at the Gates. Selected Writings of Lenin from 1917*, London 2004, s. 56-61.

²⁰ E.H. Carr: *The Russian Revolution. From Lenin to Stalin, 1917-1929*, Basingstoke 1979, s. 5; Tariq Ali: *The Dilemmas of Lenin. Terrorism, War, Empire, Love, Revolution*, London 2017, s. 7; Martin Aust: *Die russische Revolution. Vom Zarenreich zum Sowjetimperium*, Berlin 2017, s. 139-40.

²¹ Sheila Fitzpatrick: *The Russian Revolution*, Oxford 1982, s. 59.

²² Andre forskere angiver et markant lavere stemmeantal til Det Socialrevolutionære Parti på omkring 40 procent, se for eksempel Pipes 1990, s. 542 eller Orlando Figes: *A People's Tragedy. The Russian Revolution, 1891-1924*, London 1996, s. 507.

²³ Fitzpatrick 1982, s. 6; Robert Service: *The Russian Revolution, 1900-1927 (3rd Edition)*, Basingstoke 1999, s. 46.

te sig til de hvide hære, emigration, dyb fattigdom eller en farefuld tilværelse som andenklassens borgere uden rettigheder af nogen art“ (s. 364). Selv om dette dilemma kan udlægges som et valg mellem pest eller kolera, så vurderede de mange officerer altså, at fremtiden trods alt var lysere ved at støtte bolsjevikkerne. Revolutionerne skaber de revolutionære og ikke omvendt, som Victor Hugo har udlagt det.²⁴

Vold spillede bestemt en vigtig rolle i bekæmpelsen af det nye regimes modstandere. Ved siden af Den Røde Hær oprettede bolsjevikkerne det hemmelige politi, Tjekaen. Denne menes at stå bag op imod 250.000 henrettelser i løbet af borgerkrigen.²⁵ Selv om dette tal kan forekomme voldsomt, er det imidlertid ikke nok til at udgøre hele forklaringen på bolsjevikernes sejr. Som Kulavig udlægger det: „Revolutionen til hverdag var et langt mere sammensat fænomen end kampen mellem de røde og de hvide eller mellem stat og samfund“.²⁶ Volden var et vigtigt redskab for bolsjevikkerne, men det kunne ikke stå alene, da man ikke ville „ødelægge forholdet til befolkningen“, hvorfor myndighederne „var tilbageholdende med at straffe folk fra de nederste lag“.²⁷

Nogle forskere har endvidere påpeget, at den militære indsats ikke ville have været nok til at vinde freden, hvis ikke der var tilstrækkelig sympati i befolkningen for bolsjevikkerne.²⁸ I løbet af de første fem år under bolsjevikernes herredømme sluttede op imod 1 million „almindelige russere“ sig til partiet, de fleste bondesønner, der havde forladt landsbylivet før 1917 til fordel for at arbejde i industrien eller i hæren.²⁹ Selv om Jensen hævder, at bolsjevikkerne havde „erklæret det store befolkningsflertal krig“ (s. 197), så synes de fleste dog at have accepteret tingenes tilstand: „Nogle gik til åbenlys modstand, andre til passiv modstand, men de fleste bøjede nakken og forsøgte at få det bedste ud af situationen. Hvad enten de ville det eller ej, var de omgi-

²⁴ Citeret i Leopoldo A. Moscoso & Pablo Sánchez León: „Encrucijadas del entusiasmo: la transición de la experiencia revolucionaria, 1789-1917“, i Juan Andrade & Fernando Hernández Sánchez (red.): *1917. La Revolución rusa cien años después*, Madrid 2017, s. 56.

²⁵ Erik Kulavig: *KGB. De russiske sikkerhedstjenester fra Ivan den Grusomme til Vladimir Putin*, København 2007, s. 52; et markant lavere antal på mellem 10.000 og 30.000 findes i Ekatarina Rogatchevskaya: „The New World Is Born“, i Ekatarina Rochatchevskaya (red.): *Russian Revolution. Hope, Tragedy, Myths*, London 2017, s. 157.

²⁶ Erik Kulavig: *Vi river himlen ned på jorden. Drøm og hverdag i revolutionens Rusland, 1917-1922*, København 2016, s. 168.

²⁷ Anf., s. 157-159.

²⁸ Fitzpatrick 1982, s. 70; Ali 2017, s. 7.

²⁹ Figs 1996, s. 813.

vet af den nye magt, det nye sprog og deres egen hverdag“, som det udlægges af Kulavig.³⁰ På trods af modstand lykkedes det bolsjevikkerne at sikre sig magten, fordi en betydelig del af den russiske befolkning, enten sympatisk eller apatisk, accepterede deres nye sandhed.

Bolsjevikernes undergang?

Det har været magtpåliggende for nogle historikere at hævde, at Lenins politiske karriere var en eklatant fiasko, da han ikke lykkedes med at indfri sine egne høje målsætninger.³¹ Ligeledes har der siden Sovjetunionens sammenbrud været en tendens til at se Oktoberrevolutionen som en unødvendig begivenhed.³² I tråd hermed konkluderer Jensen: „Det system, som Lenin og hans kammerater med enorme menneskelige omkostninger havde skabt, var ikke levedygtigt“ (s. 467).

Selv om Jensen afviser et deterministisk historiesyn (s. 147), forekommer denne påstand at være netop dette og i øvrigt endnu en slutning fra bør til er. Sovjetunionen eksisterede nu engang i mere end 70 år, overlevede adskillige personkulturer, besejrede nazismen i 2. Verdenskrig og opnåede supermagtstatus i Den Kolde Krig. Systemet var i allerhøjeste grad levedygtigt, og det var netop ideologiens funktion som institutionaliseret viden og dermed et centralt led i magtudøvelsen, der var afgørende for, at systemet overlevede. Som nobelprisvinder i litteratur Svetlana Aleksijevitj udtrykker det: „Kommunismen havde en vanvittig plan: at omforme det „gamle“ menneske, den affældige Adam. Og det lykkedes ... det var faktisk det eneste, som lykkedes. På godt 70 år i marxismen-leninismens laboratorium frembragte man en særlig mennesketype: homo sovieticus“. Man skabte med andre ord „den sovjetiske civilisation“.³³

Det var ikke i sig selv den marxistisk-leninistiske doktrin, der var afgørende, men snarere den ritualisering af den, der blev reproduceret i de ideologiske statsapparater i det sovjetiske system. Aleksijevitj fortsætter: „Jeg husker selv, hvordan min klasse, da vi var færdige med skolen, planlagde, at vi skulle drage af sted sammen og hjælpe med opdyrkelsen af nye landbrugsområder. Jeg husker, hvordan vi foragtede dem, der ikke tog med, og hvor bittert vi ærgrede os over at være gået

³⁰ Kulavig 2016, s. 404.

³¹ Richard Pipes: *A Concise History of the Russian Revolution*, New York 1996, s. 404; Niels Erik Rosenfeldt: *Lenin. En revolutionær fundamentalist*, København 2008, s. 264.

³² Antoni Domènech: „El experimento bolchevique: la república, la democracia y los críticos marxistas de su tiempo“, i Andrade & Hernández Sánchez 2017, s. 130-131.

³³ Svetlana Aleksijevitj: *Secondhand tid*, Fredensborg 2016, s. 7.

glip af revolutionen og borgerkrigen – over at alt det vigtige var sket før vores tid“.34

Selv om det tog sin tid at fremavle en egentlig sovjetisk civilisation, kan vi spore kimen hertil allerede i Oktoberrevolutionen og den efterfølgende borgerkrig: „Bolshevism itself, including its evolution, must be seen not merely as a set of institutions, a group of personalities, or an ideology but as a cluster of powerful symbols and attitudes, a language and new forms of speech, new ways of behaving in public and private, even new styles of dress—in short, as an ongoing experience through which it was possible to imagine and strive to bring about a new civilization called socialism“.35

Ruslands undergang?

Man kan afslutningsvis spørge, hvorvidt Rusland rent faktisk gik under i 1917? Det gamle samfund blev med store menneskelige omkostninger forandret politisk, socialt og kulturelt, men som flere historikere har påpeget, var mange af de grundsten, det sovjetiske system byggede på, allerede lagt af Romanoverne, herunder spørgsmålet om ejendomsretten, mistilliden mellem stat og samfund, vilkårligheden og ikke mindst partiets monopol på sandhed som pendant til den ortodokse kirkes.³⁶ At tillægge bolsjevikkernes revolution hele æren for, at Rusland i dag stadig synes at stå uden for det europæiske værdifællesskab, forekommer derfor at være misvisende.

Det er endda muligt at argumentere for, at Rusland, som kernelandet i Sovjetunionen, snarere oplevede en guldalder i 1900-tallet, „det sovjetiske århundrede“.37 Landet har aldrig spillet en større rolle i international politik, ligesom russisk sprog og kultur vel næppe har oplevet en større interesse fra udlandet, end tilfældet var under sovjetregimet. Det kan man så begræde, hvis man vil, men det bør ikke lede til at tro, at bolsjevikkerne ikke havde skabt noget vedvarende. Historikere af vidt forskellig politisk observans synes i hvert fald enige om, at

³⁴ Anf., s. 8-9.

³⁵ Stephen Kotkin: *Magnetic Mountain. Stalinism As a Civilization*, Berkeley 1995, s. 14.

³⁶ Figes 1996, s. 813; Pipes 1996, s. 396-400; Dietmar Neutatz: *Träume und Alpträume. Eine Geschichte Russlands im 20. Jahrhundert*, München 2013, kap. 1; Kulavig 2016, s. 407-408.

³⁷ Moshe Lewin: *The Soviet Century*, London 2016; Karl Schlögel: *Das sowjetische Jahrhundert: Archäologie einer untergegangenen Welt*, Berlin 2018.

Den Russiske Revolution var den vigtigste begivenhed i 1900-tallet eller endda en af de vigtigste i hele verdenshistorien.³⁸

Ideologi var altafgørende, men det var ikke, fordi deres ideologi var ond og voldelig, at bolsjevikkerne sejrede. Snarere var det, fordi de havde succes med at skabe en ny sandhed, som med sympatisk og apatisk accept blev institutionaliseret som en sovjetisk civilisation. Det står enhver frit for at mene, at det var en „katastrofe for Rusland og verden“; det er nu engang muligt at mene, at bolsjevikkerne var onde, og stadigvæk demonstrere med historiefaglig validitet, at deres system var yderst komplekst og byggede på mange andre magtmidler end blot vold. Det er bare ikke tilfældet med Jensen og *Ruslands undergang*.

Jon Reinhardt-Larsen

³⁸ Pipes 1990, s. xxi; Eric Hobsbawn: *The Age of Extremes, 1914-1991*, London 1995, s. 55; Figes 1996, s. xv.